

crkva u svijetu

POGLEDI

ETIKA LJUDSKOG RAĐANJA

Valentin Pozaić

Za bolje razumijevanje ovog izlaganja, iznosim tri uvodne napomene.

Prvo, riječ pjesnika o djeci ljudskoj: »Vaša djeca nisu vaša djeca. / Ona su sinovi i kćeri čežnje života za samim sobom. / Ona dolaze kroz vas, ali ne od vas, / I premda su s vama, / ne pripadaju vama. / Vi ste lukovi s kojih su vaša djeca odapeta / kao žive strijele. / Neka Vaša napetost u Strijelčevoj ruci / bude za sreću; / Jer, kao što On ljubi strijelu koja leti, / isto tako ljubi i luk koji miruje.«¹

Drugo, predmet ove rasprave ovdje se definira ne kao »Etika u humanoj reprodukciji«, već kao »Etika ljudskog rađanja«. Iz tri razloga. (1) Na znanstvenoj razini nema govora o reprodukciji ljudskog života. Ni majka ni otac ne reproduciraju se u svojoj djeci. Svojim gametima oni daruju uvjete za mogućnost nastanka novog individua, genetski različitog od njih dvoje. Dvije su osobe — otac i majka — u službi nastajanja nove, treće osobe, jedinstvene u svom redu postojanja. (2) Zatim, na psihološkoj razini: koja će to djevojka ili žena govoriti o svojoj pripremi za reprodukciju, ili o svojoj želji da reproducira? Još manje, mislim, govorit će o svojim reproduktima, namjesto o rađanju svoje djece. (3) Na razini kulture vremena: govor o reprodukciji može proizlaziti iz suvremenog materijalističko-potrošačkog i hedonističkog mentaliteta kojim se određujemo i odnosimo prema svim stvorenim stvarima potrošnje. Taj mentalitet može utjecati i na oblikovanje našeg odnosa prema ljudskom životu u nastajanju. I nehotice to može imati porazne posljedice za naš etičko-moralni odnos prema pitanjima koja se odnose na život u nastajanju, na rađanje ljudskog života. U vokabularu jezika latinskog porijekla postoji i rabi se daleko prikladniji izraz, tj. prokreacija. Izraz je prihvatljiv i s religioznog stajališta. Ispravnije

¹ H. Džubran. *Prorok*, GZH, Zagreb, 1982, str. 13.

je govoriti o humanoj prokreaciji. To znači da su roditelji pro-kreatori, tj. su-stvoritelji, suradnici Stvoritelja u prenošenju ljudskog života.

Treće, svjedoci smo jedinstvenog fenomena razvoja i napretka na raznim područjima znanosti. Opravdano piše I. Šlaus: »Napredak je tako silan da nam se čini kao da znamo sve.«² A opet, nađemo se pred novim zagonetkama, većim nego prije. I dok još nismo razmotrili jedan podatak, već nam znanost servira nekoliko novih izazova za naše etičko-moralno vrednovanje. Taj napredak nije ni izvan ni protiv čovjeka, ni protiv njegova poslanja u svijetu. Humanističko-religiozni pogled na napredak iznesen je na Drugom vatikanskom saboru: »Pojedinačna i kolektivna ljudska djelatnost, taj divovski napor kojim ljudi tokom vjekova nastoje da poboljšaju svoje životne uvjete, promatran u sebi, odgovara Božjoj zamisli«. ³ A specifično na području medicine, prema riječima pape Ivana Pavla II.: »Kršćanin, kao uostalom svaki čovjek dobre volje, ne može a da se ne raduje zbog koraka što ih znanost čini na otvorenom putu prema sve blagovremenijim i djelotvornijim terapijama, također na delikatnijim i težim područjima. Promatrajući s radošću rezultate do sada postignute, Crkva vrlo rado ohrabruje one koji talente svoje inteligencije koriste u onom vrlo značajnom području medicinskog istraživanja, koje se odnosi na prve mjesece postojanja ljudskog bića«. ⁴

Što su veće tehničke mogućnosti za medicinske zahvate, to su veći etički zahtjevi na savjest. Tehnologija nema savjesti, ali je tehnologija. Barem bi je morao imati. Nema znanosti bez etike. I Supek opravdano tvrdi: »Znanstvenici imaju najveću odgovornost da očuvaju i ojačaju etička načela u svojim istraživanjima i ustanovama kako bi blagotvorno djelovali na ovom sudbinskom križanju odakle se možemo strmoglaviti u vječnu propast ili konačno prispjeti u luku mira«. ⁵ Sve više postaje jasno i očito da »prava opasnost propasti čovječanstva nipošto ne dolazi od interkontinentalnih raketa, nego prije od razaranja moralnih snaga«. ⁶

Čovjek je jedna jedinstvena cjelina kao (1) tjelesno-duhovno biće koje je (2) razumno i voljno, slobodno i odgovorno u svom spoznavanju i djelovanju. Ne postoje slobodno-voljni čini koji bi bili indiferentni, izvan moralnog horizonta ljudskog djelovanja, izvan ubrojivosti u dobro ili u zlo. Ulazeći u laboratorij nijedan znanstvenik, pa ni liječnik, ne može povesti sa sobom samo sebe znanstvenika, a svoje etičko biće ostaviti na vješalici u predvorju. Uvijek je na djelu čovjek kao moralno odgovorno biće.

² I. Šlaus, *The University and the Link Between Two Cultures: Scientific-Technological and Humanistic*, u *Interciencia* sv. 9, 2 (1984), str. 69.

³ *Dokumenti drugog vatikanskog koncila*, KS, Zagreb, 1970, GS 3.

⁴ Ivan Pavao II. *Govor sudionicima skupa »Pokret za život«* (3. XII. 1982), u *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* V/3, (1982), str. 1510.

⁵ I. Supek, *Znanost i etika*, JAZU, Zagreb, 1985, str. 17; usp. D. M. Mongiano, *La responsabilità morale degli scienziati: panorama delle concezioni epistemologiche contemporanee*, u: *Medicina e Morale* 2, (1989), str. 233—237.

⁶ J. Kar. Ratzinger, izjava prenesena u *Famiglia cristiana* Dic. 14, (1988), str. 28.

Bioetika (etika o životu) kao »sustavno proučavanje ljudskog postupanja na području znanosti o životu i brizi za zdravlje, ukoliko je to postupanje ispitivano u svjetlu moralnih vrijednosti i načela«⁷ po svojoj je naravi interdisciplinarna, upućena na više raznorodnih znanosti o životu. Tek na temelju njihovih podataka može oblikovati vrijednosni sud etičko-moralnog značenja. Traži se interdisciplinarni pristup i formacija, odgoj. Potrebna je suradnja s područja pozitivne znanosti biologije i medicine, zatim prava, filozofije i teologije. Teško da će sve moći ostvariti u sebi jedan pojedinac. Neophodno je potrebna razmjena misli i spoznaja da se otkrije put subjektivno i objektivno odgovornog djelovanja.

U skladu s okvirnom temom u ovom će izlaganju biti dotaknuta samo neka pitanja, i to sažeto, u vezi s prenošenjem ljudskog života, tj. u vezi s ljudskim rađanjem. Na tom području današnja moralna problematika nije nipošto jednostavna. Naprotiv!

1. Početak individualnog ljudskog života

Izlišna je rasprava o životu spermija i ovula. U dalekoj prošlosti nagađalo se da bi spermij mogao biti homunculus, tj. čovječuljak već u sebi. Samo ga treba posijati u plodno tlo žene i on će izrasti u čovjeka, bit će homo. Ta su nagađanja i zamišljaji danas predmet za zabavu i rasonodu, nipošto za obiljnu raspravu. Budući da je pitanje početka ljudskog života detaljno drugdje obrađeno,⁸ ovdje ga dotičemo tek ukratko.

Današnji službeni stav crkvenog Učiteljstva kristalizirao se kroz stoljeća, počevši od pravnika i ranokršćanskog pisca Tertulijana († 220): Po njemu život započinje začećem. Stoga, i rani je pobačaj ubojstvo čovjeka, jer »već jest čovjek koji će to biti«.⁹ Istu misao prihvaća Albert Veliki († 1280), a otkrićem ženskog jajašca (g. 1928) čini se da je definitivno potvrđena, za to vremensko razdoblje. U trenutku začeća određen je budući individuum. Tijekom cijelog svog razvoja on ne poznaje vrijednosno značenje promjene ili skokove. Na temelju medicinskih podataka ugledni francuski liječnik-istraživač J. Lejeune zaključuje: »Izvantjelesna oplodnja pokazuje da ljudsko biće počinje oplodnjom. Ta tvrdnja nije pretpostavka ni teoretičara ni mišljenje teologa, već iskustveno utvrđena činjenica.«¹⁰

Pozivajući se na podatke pozitivne znanosti, dokument *Dar života* sažima prijašnje razne izjave crkvene nauke u ovu: »Od prvog časa svog postojanja, tj. otkad se uobličio kao zigota, plod ljudskog rađanja zahtijeva bezuvjetno poštovanje koje dugujemo ljudskome biću u njegovoj tjelesnoj i duhovnoj cjelokupnosti... Ljudsko biće mora se pošti-

⁷ T. W. Reich, *Introduction*, u *The Encyclopedia of Bioethics*, Macmillan and Free Press, New York — London, 1978, sv. 1, str. XIX.

⁸ V. Pozaić, *Rasprava o početku ljudskog života*, u *Obnovljeni život* 1, (1987), str. 47—61.

⁹ Tertulianus, *Apologeticus* IX, u PL sv. 1, str. 31.

¹⁰ J. Lejeune, *Génétique, éthique et manipulation*, u *Objective Europe* 28, (mars 1985), str. 21.

vati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga njegova začeća, pa mu se stoga od toga časa moraju priznavati prava osobe, među kojima je prije svega nepovredivo pravo svakog nevinog ljudskog bića na život.¹¹

Pravo na život temelji se na objavljenoj istini da je Bog stvoritelj i Gospodar čovjeka i njegova života i smrti. U tom svjetlu — osim što je ljudski život fenomen iznimne vrijednosti na ovom planetu — govori se o svetosti ljudskog života: »Ljudski je život svet jer od samog svog početka uključuje 'Božje stvaralačko djelovanje', i zauvijek ostaje u posebnom odnosu sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini gospodar života od njegova početka do njegova svršetka: nitko ni u kojim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno uništi nevino ljudsko biće.«¹²

Vrijedno je ovdje podsjetiti i na značajan stav jedne druge vjerske zajednice, Njemačke Evangeličke Crkve: »Ljudsko dostojanstvo nije samo rezultat posebnog čovjekova položaja među stvorenjem, već iznad svega naročitog dara Božje ljubavi svakom pojedincu. Jedinostvenost svakog ljudskog bića pred Bogom njegovo je ili njezino dostojanstvo. Svako ljudsko biće, bio star ili mlad, zdrav ili bolestan, crn ili bijel, ima isto dostojanstvo. Nitko nema pravo odlučivati da li jedan drugi ljudski život jest ili nije dostojan življenja. To se također primjenjuje na nerođeni život od najranijeg stupnja njegova razvoja. Božja ljubav, prema svakom individualnom ljudskom životu ne počinje rođenjem. U zametku ljudskog života kad se jajašce sjedini sa spermijem strukturirana je buduća ljudska osoba.«¹³

2. FIVET — oplodnja in vitro

Nakon rođenja prve bebe iz epruvete (g. 1978) teološka se rasprava podijelila za i protiv umjetne oplodnje u laboratoriju. I ne samo teološka. I sama je javnost bila podijeljena: od oduševljenja pa do zgražanja. Dulji niz godina crkveni su se dokumenti ograničavali na to da iznesu samo opća načela o jedinstvenosti i dostojanstvu ljudskog rađanja, koje se ne može svesti na razinu nižih vrsta. Devet godina nakon rođenja prve bebe iz epruvete izlazi dokument Dar života. Projekto je vrijeme dalo dovoljno mogućnosti da se ozbiljno i studijski razmotri sva problematika vezana uz taj novi pothvat.

Dokument ustanovljuje da FIVET razdvaja radnje koje su određene za ljudsku oplodnju od bračnog čina. Oplodnja se ostvaruje izvan tijela supružnika, u laboratoriju, posredstvom trećih lica. Tako tehnika prezima gospodstvo nad početkom i nad sudbinom nove ljudske osobe. Začeće in vitro nije izraz i plod specifičnog bračnog sjedinjenja. Oplodnja in vitro nije nikakva terapija, nego nadomjestak prirodnog tijeka.

¹¹ Zbor za nauk vjere, *Donum vitae. Dar života. Naputak o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja. Odgovori na neka aktualna pitanja*, KS, Zagreb, 1987. (Navodimo: *Dar života*.)

¹² *Dar života*, br. 5.

¹³ Ekd Synod, *Statement on »Respect for Life«* (Berlin-Spandau, 6. XI. 1987), u *Medicina e Morale* 5, (1988), str. 702—709.

Bračni par i nadalje ostaje neplodan, nije izliječen. Tim putem oni, doduše, dobivaju dijete, ali to je dijete-proteza.¹⁴ Međutim, prema kršćanskom shvaćanju, bračni par može samo po bračnom činu postati suradnik s Bogom u darivanju života novoj ljudskoj osobi.¹⁵

Na temelju tih konstatacija i pogleda FIVET, i ona homologna bez zrtvovanja embrija, ostaje moralno nedopušten postupak, jer lišava ljudsko rađanje njemu svojstvenog i prirodnog dostojanstva. I dosljedno: »Crkva se i nadalje, s moralnog gledišta, protivi homolognoj oplodnji in vitro; ona je u sebi nedopuštena i u neskladu s dostojanstvom rađanja i bračnog sjedinjenja.«¹⁶

Dakako, još je negativniji sud o heterolognoj oplodnji in vitro, kao i o pojavi zamjenskih, surogat majki, zbog još težih i brojnijih negativnosti tih dvaju postupaka. Heterologna oplodnja, oplodnja jednim ili obim gemetima dobivenim izvan bračnog kruga, svojevrsni je preljub. Dijete-proteza više ugrožava nego što učvršćuje brak. A zbog nepoznavanja porijekla nisu isključeni budući brakovi krvnih srodnika, kojih posljedice ne treba zataškavati. Da li će se ostvariti plan bankara kupoprodajne sperme za proizvodnjom čistih, zdravih i genija, ili će se izroditi u debile, manijake, nakaze? Odakle garancija da visoko inteligentni — od kojih se navodno isključivo uzima sperma — rađaju samo zdrave i genije? Zar nema suprotnih primjera? Sama pojava surogat, zamjenskih majki već je izazvala toliko psiholoških, pravnih i financijskih problema da ne izgleda ni društveno prihvatljiva. U svim tim sukobima i natezanjima po sudovima najveća je žrtva dijete. Danas, deset godina poslije prve in vitro bebe, sve se više postavljaju pitanja o pojavi malformacija, a ranijem porodu, o još neizvjesnim a mogućim lošim posljedicama, a također i o visokim izdacima za te potihvate. Posebnu pažnju privlači, također, tehnika zamrzavanja embrija. To na razne načine ugrožava budućnost tog ljudskog bića. Poznat je slučaj američkog para koji je nakon oplodnje in vitro u Australiji, i nakon zamrzavanja embrija, poginuo u avionu. Sudbina embrija ni nakon više godina još nije razriješena. Uz pitanje tko će mu biti »roditelji«, tu je i pravno pitanje baštine.¹⁷

U svemu tome zasebnu ulogu ima i liječnik. Od njega se očekuje da poznaje i poštuje specifične vrijednosti ljudske spolnosti i ljudskog rađanja. Po svojoj zakletvi liječnik je u službi života, isto tako u službi ljudskog rađanja. Liječnik je u službi, a nije gospodar. Liječnik neće biti zainteresiran samo za bolest, ili ovdje samo za plodnost ili neplodnost, samo za medicinske zahvate. U prvom redu on će gledati osobu u svojoj njezinoj cjelovitosti, s mogućim posljedicama za budućnost pojedinca i zajednice.¹⁸

¹⁴G. Delaisi de Parseval, *Procréations artificielles en intérêt de l'enfant*, u *Etudes* 2 (1989) str. 174.

¹⁵ *Dar života*, br. II, 4—5.

¹⁶ *Isto*, br. II, 5.

¹⁷ V. Pozaić, *Rađanje: radost i nada, žalost i tjeskoba*, u *Obnovljeni život* 6, (1987), str. 481—494.

¹⁸ *Dar života*, br. II, 7.

3. Prenatalna dijagnoza

Prenatalna dijagnoza ima svoje svjetle i tamne strane. Zbog određenih negativnih iskustava neki idu dotle da je kao takvu proglašavaju neprihvatljivom. Međutim, ako prenatalna dijagnoza »poštuje život, nepovredivost zametka i ljudskog ploda i usmjerena je na njegovo spašavanje ili njegovo individualno liječenje«, očito da je prihvatljiva, što više, poželjna.¹⁹ Tada je, naime u službi života i majke i djeteta. Može biti na pomoć roditeljima da se psihološki bolje pripreme na prihvata svoga čeda. Ako je prenatalna dijagnoza (i screening = probir) zamišljena kao poziv na potragu i uništenje zdravstveno prikraćenih, malformiranih fetusa, ako njezini rezultati znače osudu na smrt, ona je u suprotnosti s temeljnim načelima medicinske i kršćanske etike. Nažalost, upravo je to, kako misli McCormick, često slučaj: »Ako pobačaj ne bi bio zakonski na raspolaganju, golema većina tih zahvata ne bi bila poduzimana. To pokazuje na usku povezanost većine zahvata amniocenteze s mogućnošću korištenja pobačaja.«²⁰ Kad je cilj prenatalne dijagnoze tzv. selektivni pobačaj — ili kako se to umjetnim jezikom danas pokušava preimenovati u selektivni porođaj, bilo zbog bolesti bilo zbog neprihvatanja spola djeteta, ona je već u korjenu zla, jednako za roditelje kao i za liječnika koji ju izvodi.

Za moralnu dopustivost prenatalne dijagnoze traži se da majka, a onda i otac, budu dobro obaviješteni o čemu je riječ, koji su rizici, a kojoj se koristi mogu nadati. Razumljivo je da se roditelji mogu koristiti svojim pravom na informaciju. Da li će se oni njome poslužiti na dobro ili zlo, pitanje je njihove savjesti i odgovornosti.

Odgovornost liječnika ovdje se pojavljuje na dvije razine. Negativno: da ne bude onaj koji svjetuje ili sugerira likvidaciju života u nastajanju, ako je u pitanju malformirano dijete. Treba misliti na to da su roditelji već i onako u tjeskobi, zasjenjena horizonta gledanja i rasuđivanja, i smanjenog radijusa slobode, kad im stigne vijest o zdravstveno prikraćenom djetetu. I najmanja liječnikova sklonost, izražena na ovaj ili onaj način, u prilog pobačaja, može biti presudna. Pozitivno: potrebno je da liječnik poznaje najnovije mogućnosti korigiranja i liječenja bolesti i nakaznosti. Potrebno je da zna pružiti pomoć, potporu i ohrabrenje da se trudnoća nastavi; da na svoj način izloži dostojanstvo i poštovanje koje pripada i hendikepiranom djetetu jednako kao i zdravom. Ne treba smetnuti s uma da za čovječanstvo nisu zaslužni samo oni zdravi. Zar nisu zdravi nanijeli čovječanstvu više zla negoli bolesni? Uostalom, »vjerojatno je jednako neosporno kao što je i nepoznato da svijet trpi više od moralno i duševno defektnih nego od genetski defektnih. Tako se naši najbolji umovi zauzeto bore protiv

¹⁹ Isto, I, 2.

²⁰ A. R. McCormick, *Health and Medicine in the Catholic Tradition*, Crossroad, New York, 1985, str. 140. Usp. D. C. Wertz and J. C. Fletcher, *Fatal Knowledge? Prenatal Diagnosis and Sex Selection*, u *Hastings Center Report* 3, (1989), str. 21—26.

genetskih nedostataka, dok je našim ozbiljnim manama dopušteno da se neometano umnožavaju«. ²¹

Međunarodne povelje o pravima hendikepiranih potvrđuju da i oni imaju puno dostojanstvo ljudskog subjekta. »Selekcija fetusa predstavlja orijentaciju i praksu dominacije sa strane zdravih nad onima koji zdravi nisu, takvu koja nosi težinu rasizma, makar da je inspirirana hedonizmom.«²² To je moderni tip partnerstva: sektaški nagon za kromosomski čistom rasom. To je rasizam na području ljudske genetike. Samo čista rasa ima pravo na opstanak. Oni će beskrupulozno nametati metode amniocenteze i ultrazvuka. Omalovažavaju upozorenja o mogućim i još nepoznatim lošim posljedicama. Prešućuju se negativna iskustva sa rentgenom i nekim lijekovima. Ni jedna cijena im nije previsoka da pronađu one »nepoželjne«.

4. Terapija

I za liječenje nerođenih vrijede opća načela liječničke etike. Samo što je ovdje pacijent u daleko osjetljivijem stanju. Osnovna su načela sadržana u stožerima medicinske etike, prema starodrevnoj Hipokratovoj i obnovljenoj ženevskoj Liječničkoj zakletvi: »Non nocere = ne škoditi«, odnosno: »Apsolutno ću poštovati ljudski život od samoga začetka.« Sve do nedavno postojale su samo dvije mogućnosti izbora: ili roditi malformirano dijete, ili ga pobaciti. Danas postoji i treća: liječiti ga ili mu spasiti život još u utrobi majke.

Prenatalni medicinski zahvat poželjan je, pogotovo kad bi bio zahvat u kromosome, o čemu može ovisiti buduće opće stanje dotične osobe: »U načelu, dobrodošlicom će se dočekati neki strogo terapijski zahvat kojemu je svrha ozdravljenje od raznih bolesti, uključujući bolesti koje su posljedica kromosomskih grešaka, uz pretpostavku da se hoće istinski promaknuti osobna dobrobit pojedinca.«²³ U pitanju je, dakle, integralno dobro fetusa.²⁴ S tog stajališta »dopuštenima se moraju smatrati svi zahvati nad ljudskim zametkom pod uvjetom da poštuju život i nepovredivost zametka.«²⁵

Budući da prenatalni medicinski zahvat nosi sa sobom rizik za majku (mogućnost narušavanja zdravlja), i za dijete (opasnost da se izazove pobačaj), traži se poseban čisti razlog za takvu terapiju. Što je teže oštećenje kojem se želi doskočiti, to je opravdaniji zahvat, unatoč postojećem riziku. To su zahvati invazivnog karaktera. Zato je potrebna privola majke i oca. Privola pretpostavlja i zahtijeva dobru obavijest. A budući da je zahvat samo u korist djeteta, njegova se privola može s pravom pretpostaviti. U tom slučaju majka i otac zastupaju pravovaljano svoje dijete i njegove interese.

²¹ L. Kass, *Making Babies: The New Biology and the 'Old' Morality*, u *The Public Interest* 26, (nov. 1972), str. 21.

²² E. Sgreccia, *Bioetica. Manuale per medici e biologi*, Vita e Pensiero, Milano, 1986, str. 155.

²³ *Dar života*, br. I, 3.

²⁴ Ivan Pavao II, *Govor sudionicima* 35, *Generalne skupštine svjetskog udruženja liječnika* (29. X. 1983), u ASS 76/1, (1984), str. 392.

²⁵ *Dar života*, br. I, 3.

Dođe li do sukoba interesa majke i djeteta, bit će potrebno prisjetiti se temeljnih načela. I majka i dijete dva su zasebna i jednakopravna subjekta. Jedan sa, a drugi bez zdravstvene knjižice. Pretpostavlja se da će majka prihvatiti rizik štete za vlastito zdravlje razmjerno s očekivanim dobrom za dijete. Na tom području zakon nije ni pouzdan oslonac, ni spasonosna direktiva, a još manje opravdanje savjesti. Zakon je po sebi minimum morala. Često zakon ide protiv morala. Rješenje će se tražiti na crti odnosa: majka — dijete. A to je u biti odnos ljubavi, solidarnosti i velikodušnosti. Usprkos mogućim tjeskobnim situacijama, dobro formirana savjest tražit će i naći način da se poštuje i očuva ljudsko dostojanstvo obaju pacijenata: i onoga koji odlučuje, i onoga čija je sudbina u rukama drugih.

5. Eksperimenti

Suvremeni ublaženi izraz znanstveno istraživanje često je samo zastor za mnoge i raznovrsne manipulacije ljudskim životom prije rođenja. I način dijagnosticiranja i terapija nose sa sobom opasnost po zdravlje majke i fetusa, a često i po život fetusa. Kad je dopušteno preuzeti takav rizik? — Razlikujemo dvije vrste rizika: redovni ili statistički, koji uvijek i posvuda preuzimamo, koji je neizbježiv i u redovitom životu prihvatljiv (čim sjednem u auto, već sam u riziku); kvalificirani rizik: kad neodgovorno i neopravdano ulazim u prijeteću opasnost (kad sjednem u neispravan auto, ili sam zbog tjelesnog ili duševnog stanja nesposoban za odgovornu vožnju).

Embrij — jednako onaj u maternici i onaj u epruveti! — i fetus subjekti su prava.²⁶ Zato Dar života veli: Ako nije izravno terapeutsko, eksperimentiranje na zamecima je zabranjeno.²⁷ Terapijski pokusi ulaze u redovni rizik ako istodobno ne ugrožavaju integritet i život embrija. Drugi su neprihvatljivi. Zato će Ivan Pavao II. reći: »Neprihvatljiv je svaki oblik eksperimentiranja na fetusu koji može naštetiti njegovu integritetu ili mu pogoršati uvjete, osim ukoliko se radi o krajnjem naporu da se spasi od sigurne smrti.²⁸ »Osudujem na najizričitiji i najformalniji način eksperimentalne manipulacije ljudskog embrija, jer ljudsko biće od svoga začeca pa do smrti nikad ne može biti instrumentalizirano u neku svrhu. Doista, kako uči Drugi vatikanski sabor čovjek je 'jedino stvorenje što ga je radi njega samoga Bog htio'.²⁹

Premda je spomenuta problematika vrlo zamršena, možda bi se ipak moglo jednostavno reći: Pokusi na embriju, na fetusu — dopušteni su; pokusi s embrijem, s fetusom neprihvatljivi su. Naime, prvi su na korist, ili barem nisu na štetu embrija, a koristit će drugima. Tu se poštuje integritet embrija. Drugi su eksperimenti na štetu embrija, a na korist

²⁶ Međunarodni komitet za zaštitu nerođene djece, Deklaracija o pravu nerođenog djeteta, u V. Paleček, Pravo na život prije rođenja. The Right to Life Before Birth, International Committee for the Protection of Unborn Children, Vienna, 1988, str. 225.

²⁷ Dar života, br. I, 4.

²⁸ Usp. bilj. br. 4; u tekstu br. 3.

²⁹ Ivan Pavao II, Govor sudionicima skupa Papinske akademije znanosti o pokusima u biologiji, u ASS 75 /I/, 1, (1982), str. 37.

znanstvenih ambicija, karijere. Svode embrij i fetus na razinu stvari. To su oni Mengeleovi eksperimenti iz drugog svjetskog rata.

Pokušaj izmjene nasljednih svojstava ili osobina u genetskom zapisu. genetski inženjering, nije zahvat terapijske naravi. Ide se za preodređivanjem i izborom vrsta i podvrsta ljudi, bilo prema spolu ili zacrtanim svojstvima. »Takve manipulacije suprotne su osobnom dostojanstvu ljudskog bića, njegovoj nepovredivosti i njegovu identitetu.«³⁰ To je put prema funkcionalnim a ne prema osobnim ljudskim bićima. *Reproducirali* bi se ljudi prema potrebi proizvodnje, standardi... U tom kontekstu treba promatrati i vrednovati pokušaj oplodnje ljudskih gameta i onih nižih vrsta, primjerice majmuna. Jedno je sigurno: životinja ne bi bila počašćena, a čovjek bi bio poražen.

Kao što je neprihvatljivo eksperimentiranje sa živim embrijima i fetusima, tako je neprihvatljivo i s mrtvima, tj. s njihovim leševima. Njihove leševe treba poštivati kao smrtno ostatke drugih ljudskih bića.³¹ Izraženo stajalište isključuje manipulacije i prodaju u nečasne svrhe,³² kao i bacanje u gradsku kanalizaciju; uključuje posmrtno poštovanje, pijetet i sahranu. Crkveni obrednik predviđa takav sprovod. Talijanski ministar zdravstva, Donat-Cattin, razaslao je početkom g. 1988. nadležnim uredima dopis u kojem se veli da je bacanje leševa pobačene djece u otpad ili u kanalizaciju protivno načelima opće etike. Sve to duboko zadire u problematiku pobačene djece, prerano rođenih i umrlih, kao i mrtvorodenih. Kod nas se tim pitanjem bavi splitski liječnik dr. Ante Korljan.³³ Liječnik Cavanaugh-O'Keef iz USA-a pita: »Ima li teologa i župnika spremnih da se suoče s praktičnim pitanjima desetaka sitnih, nekrštenih, zdrobljenih tjelašaca?«³⁴ Misli da nema.

6. Presađivanje organa s anencephalusom

Osim redovite problematike presađivanja organa³⁵ ovdje se susrećemo s novim pitanjima o životu i dostojanstvu malformiranog ljudskog života. Radi se o fetusu ili već rođenom djetetu »bez mozga« (nešto od mozga ili moždanog tkiva, svakako posjeduje). Ako je anencephalus mrtav, vrijede klasična načela o presađivanju s leša — ex cadavere. Ostaje pitanje medicinsko-etičke dimenzije: kako će se utvrditi smrt u prvih sedam dana života? Ako je anencephalus živ, tada smo pred činom ubojstva i vivisekcije. Širom svijeta danas postoje lige za borbu protiv vivisekcije životinja. Da li je anencephalus ispod razine životinje? Što je u tom slučaju majka nosila devet mjeseci? Očito je anencephalus ne može biti donator, darovatelj, jer ne može raspolagati sa

•
³⁰ *Dar života*, br. I, 6.

³¹ *Isto*, br. I, 4.

³² C. Jacquinet—J. Delaye, *Les traficants de bébés à naître*, Favre, Lausanne, 1984.

³³ A. Korljan, *Dileme oko mrtvorodene djece* (Predavanje održano na Tribini FTI, Zagreb, 24. IV. 1987).

³⁴ J. Cavanaugh—O'Keef, *New Questions — Same Old Debate*, u *America* 25, April (1978), str. 335.

³⁵ V. Pozaić, *Presađivanje dijelova tijela u Obnovljeni život* 1, (1989), str. 20—35.

samim sobom. Dakle, postaje izvor rezervnih dijelova za presađivanje po volji i nahodanju drugih. Ostaje, također, pitanje bez zadovoljavajućeg odgovora: koliko su sigurne dijagnoze i negacije svake mogućnosti da je pred nama ipak osoba?

Smije li se buditi i podržavati želja roditelja da iskupe svoju bol i prazninu zbog gubitka djeteta time da organi njihova anencefaličnog djeteta posluže za presađivanje, tvrdnjom da je to jedini put osmišljavanja života anencephalusa? Dakle, život bi imao smisla samo ako bi mogao nečemu poslužiti. Tezu o kvalitetnom i nekvalitetnom životu, na temelju narušena i prikraćena zdravlja, promovirali su svojevremeno idejni prethodnici i pripomagači nacizma: jedan pravnik i jedan liječnik.³⁶ Ako se prihvati kriterij prava na život prema tzv. kvalitetnom i nekvalitetnom životu, ostaje pitanje kriterija za kvalitet, odnosno za nekvalitet. Gdje će se zaustaviti krug koji obuhvaća i određuje kandidate za likvidaciju? Kada i tko će ga zaustaviti? Čuli smo o sudbini djevojčice kojoj je ultrazvukom ustanovljen nedostatak desne podlaktice. Ultrazvuk je ustanovio »nakaznost«, a etički je komitet odobrio pobačaj. Po kojim etičkim kriterijima? Prof. dr. Zv. Šeparović postavio je svojedobno pitanje da li će i šesti prst na ruci, kao »nakaznost«, biti dovoljan razlog za pobačaj? Ako se jednom dopusti žrtvovanje malformiranih, ne će li i zdravi doći pod istu sudbinu, ako to ureba? Vijest je iz SAD. Kći nekog čovjeka s Alzheimerovom bolešću zatražila je da bude osjemljena spremom svoga oca, kako bi mu pribavila najprikladnije fetalno tkivo za terapijsko presađivanje moždanog tkiva.³⁷

Smijemo li u situaciji takvih činjenica pribjegavati izgovoru i opravdanju da je to samo ideološko zastrašivanje prizivanjem nedokazivog dokaza slippery slope (strma nizbrdica)? Ili pak treba ozbiljno uzeti i to iskustvo povijesti. Obilno ga potvrđuje povijest medicine pod nacističkim režimom. Poigravanje sa nepovredivošću života odvođa nas na područje živog pijeska. Napuštanje čvrstog tla nepovredivosti života lišava nas mogućnosti da kontroliramo dalji tijek i razvoj događaja. Ideja da jedan pojedinac može ubiti drugog pojedinca, zbog njegove zdravstvene prikraćenosti, zastrašuje i dovodi u pitanje cjelokupnu kulturu i civilizaciju.

Prihvatajući žrtvovanje anencefalika za zalihu rezervnih dijelova u vidu presađivanja, izlažemo se dvjema opasnostima. Prvo, medicina bi se odrekla svoje bitne oznake da uvijek ponovno istražuje i pokušava liječiti svaku bolest. Za medicinu, načelno, ne postoji neizlječiva bolest. Drugo, grubi utilitarizam izvojevao bi pobjedu nad čovjekom, svodeći osobu na funkciju. I inače, a posebno na ovom području, ne smatramo da svaki konsenzus opravdava djelovanje. Bio bi to parlamentarizam na polju istine o čovjeku, o njegovu temeljnom pravu na život, pa ma kako reduciran taj život bio. Znamo, u parlamentu o istini može odlučiti i samo jedan glas više, unatoč evidentnih razloga i dokaza za pro-

³⁶ K. Bindng—A. Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Mass und ihre Form*, F. Meiner, Leipzig, 1920 (drugo izdanje 1922).

³⁷ A. Fine, *The Ethics of Fetal Tissue Transplants*, u *Hastings Center Report* 3, (1988), str. 6.

tivno. To je pak samo parlamentarna, politička istina. Potrebno je dobro provjeriti da li se temelji i obistinjuje u stvarnoj, objektivnoj, životnoj istini. Konsenzus onih koji glasaju još ništa ne govori o objektivnoj utemeljenosti njihovih stajališta.

Vrijednost ljudskih života ne temelji se ni na njegovom zdravlju, ni inteligenciji, ni korisnosti, ni u kojem drugom dobru. Njegovo je dubinsko dostojanstvo u tome da je stvoren na sliku Božju, da je »ikona« Božja, da je pozvan na život u zajedništvu s Bogom. Svaki se pojedinac prepoznaje u riječi upravljenoj Jeremiji proroku: »Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih.«³⁸ Činjenica da svaki čovjek — i zdrav i bolestan! — ima isti izvor i isti cilj (iz stvoriteljske ljubavi Božje proizašao, na zajedništvo života u ljubavi s Bogom usmjeren), jedini je temelj i razlog jednakih ljudskih prava i jednakog nepovredivog ljudskog dostojanstva svakog pojedinca. Tu leži kriterij svih međuljudskih odnosa, i onih na području zdravstva.

Osvrt

Živimo u paradoksalnom vremenu kad se, na jednoj strani, život bezobzirno uništava (pobačaj, eksperimenti, presađivanja), a na drugoj bezobzirno proizvodi (in vitro, surogat majke...). Postaje li život roba koja se po volji može naručiti, platiti, upotrijebiti i — odbaciti?! Živimo u vrtlogu pronalazaka novih mogućnosti zahvata u život u nastajanju, u vremenu zavodljivih sirena da napustimo putove etike dostojanstva i nepovredivosti ljudskog života, i da skrenemo na bespuća nahođenja i proizvoljnosti; u vremenu kad je čovječanstvo postalo svjesno da u prirodi postoje zakoni koje treba bezuvjetno poštivati, ako kanimo nadživjeti. Postoje li takvi zakoni i u prirodi ljudskog rađanja, prenošenja ljudskog života? Shvaćamo li domet izreke: Bog prasha rado, čovjek teško, priroda nikako?!

Poruka je pape Pavla II: »Nužno je da sve odgovorne osobe složno reafirmiraju prioritet etike nad tehnikom, primat osobe nad stvarima, superiornost duha nad materijom. Samo pod tim uvjetom znanstveni napredak, koji nas tolikim svojim vidicima zanosi, neće se izokrenuti u vrstu modernog Moloha koji ždere svoje nesmotrene pristaše.«³⁹

ETHICS OF HUMAN BIRTH

Summary

Here is talk about the fundamental ethics and christian principles with regard to conception and development of the child in mother's womb. The author explains ecclesiastical learning and humane viewpoints which protect dignity of conception and human life from the first moment of the conception.

³⁸ Jer 1, 4—5.

³⁹ Usp. bilj. 4; u tekstu br. 5.